

Mezőkövesd XVI–XVII-századi családnevei

A nyelv konvencionális jellegű szabályrendszer, törvényei tudatalatti személytelen rendszert alkotnak. Jelöli a megismert tárgyakat, benne van a történelmileg ránk hagyományozott lét és világértelmezés. A közösségben az egyén átveszi a nyelvet, beleszületik és úgy érzi, hogy személyiségét, egyéniségét általa fejezi ki.¹

A nyelv elemei közül a szavak vannak a legszorosabb, legközvetlenebb kapcsolatban a nyelvet beszélő nép történetével. A szavakban tükröződik a legjobban a nép gondolkodásmódjának jellege és változása. Jellemző az, hogy nyelve szókészletének elemeit honnan meríti, örökli, veszi át.²

Jelen dolgozatban a közszókból képződött és azokkal összefonódott család- és helységnevek kapcsolatával kívánunk foglalkozni, egyes etnikumok és tájegységek belső migrációs jelenségeit felvázolni. Vizsgálatunk tárgyául a XVI–XVII. sz-i Mezőkövesd népességét választottuk.

Nem egyértelmű a nép (etnikum) fogalma. Nincs kizárólagos ismérv, ezért el kell fogadnunk hogy „a nép (etnikum) hasonló testi alkattal, közös nyelvvel, valamint hasonló szellemi és tárgyi kultúrával rendelkező emberek történetileg kialakult közössége”. E kategória térben és időben változhat.³

Mezőkövesd népességének eredete homályba vész az írott kútfők hiányában. Régi településrendjére utal hogy házaikat a helységen átfolyó patakok mentén sorba (=szer-be) telepítették, melynek hagyománya meghatározott családokban öröklődött. Ez rávilágít a hajdani nyelvközösségre, egy közös származású embercsoportra.

Mezőkövesd az egyházi igazgatás létrejöttékor a területi szervezet alesperességi központjaként – Szent László patrocíniummal – fogta össze a hozzája rendelt helységeket, melyek ugyanazon patakok mentén sorban (szer-ben) létesültek, az egymás között körülhatárolt területeket felhasználva. A továbbiak során e ténynek szerepe volt.⁴ A *faluszer*-ben való puszták házáról földekről emlékezik meg az 1639-es megyei statútum is.⁵ A hozzája rendelt falvakról az 1770-es úrbérrendezéskor mint gyalog szereseiről tesznek említést.⁶

¹ GÁL FERENC, A nyelv teológiája. Vigilia, 48[1983]: 166–171.

² TESZ. Előszó.

³ KISZELY ISTVÁN, Honnan jöttünk? Bp., 1992. 195.

⁴ HAJDÚ MIHÁLY, A szer helyneveinkben: NÉ. 11[1986]: 41–48, 12[1987]: 55–65.

⁵ TÓTH PÉTER–BÁRSI LAJOS, Borsod Vármegye Statútumai. (1578–1785) Miskolc, 1989. (IV A501)a 5. köt. 475.

⁶ TÓTH PÉTER, A Borsod–Abauj–Zemplén Megyei Levéltár Miskolcon őrzött középkori oklevelei. Miskolc, 1990. 134. regeszta.

A *szer*-ben, melynek jelentése rend, a fokozatot a löveiek bontották meg, a mezőkövesdiek ellen tett feljelentésükkel, melyet az 1505. évi szeptember 10-i oklevélből ismerünk. Ebben találkozunk először Mezőkövesd 71 névszerinti lakójával, ám ez a szám csak töredéke a gazdag mezővárosi lakosságnak. A latin nyelvű oklevél minden neve kételemű, magyaros alakban. A hódoltság előtti nevek közszből képződtek: a személy tulajdonságát vagy foglalkozását jelölő családnevek aránya 57,7%. A patronimikum keresztnévekből öröklődött családnevek aránya 7%. A közszből *-i* képzővel keletkezett családnevek aránya 19,7%. Ezek: Borsod vármegyéből származott a *Borsody*, *Edeleny*, *Ozdy*, *Kewesdi*, aki megtartotta idegenben kapott megkülönböztető nevét. Heves vármegyéből: *Tarkany*. Biharból: *Chery*, Zarándból: *Zarándy*, Abauj–Tornából: *Somody*. Nógrádból: *Zygety*, Beregből: *Zombathy*, Fejér vármegyéből: *Chwthy*, Pozsonyból: *Zenchy*. Népnévből képzett családnév a *Jász*, *Német*, egy-egy *Olasz* és *Tot*, mintegy 12,6%.

Van olyan képző nélküli helységnév is, melyből családneveket találunk a mezőkövesdiek között. Fontos hogy mely megyékben fordulnak elő: Hevesben *Bathor* pétervásárai járás, *Yambor* ugyanott, Gömörben: *Swuewtlew* nagyrőcei járás, Nógrádban: *Bwssa* szécsényi járás, Beregben: *Galambos* szojvai járás, Szatmárban: *Pap* kisvárdai járás, Fejérben: *Alch*-ut váli járás, Veszprémbe: *Szücz* pápai járás, Vas vármegyében: *Zarka* szombathelyi járás.

A Mohács utáni törökdúlás felerősítette a migrációs folyamatokat. Mennyiben érintette Mezőkövesd lakóit, fenntartható volt-e a korábbi tájegységekkel a kapcsolat? Választ kapunk a XVI. sz.-i mezőkövesdi dézsmalajstromokból.¹ Ezek 1548-ban 159 családnevet tartalmaznak, 1576-ban 195 családnevet, 1583-ban 169 családnevet írtak össze. Összesen 523 főt. Mezőkövesdi lakosok *-i* végződésű családnevei azokból a vármegyékből és járásokból, ahonnan elszármaztak:

Borsod vármegye mezőkövesdi járása: *Bogaczj*, *Czerepj*, *Darozj*, *Zihalmj*, *Zomolyaj*, *Thardj*; csáti járás: *Zegedj*; ózdi járás: *Arlaj*, *Banyay*, *Warkonj*; sajószentpéteri járás: *Zylwassj*.

Heves vármegye egri járás: *Tharkanj*, *Kalj*; hevesi járás: *Kömleý*, *Tenkj*; pétervásári járás: *Mikocsj*.

Nógrád vármegye szécsényi járás: *Zéczényj*, *Bwsaj*; sziráki járás: *Leorinthj*.

Bars vármegye aranyosmaróti járás: *Barsj*.

Nyitra vármegye zsámbokréti járás: *Torhugj*; nyitrai járás: *Salgaj*.

Pozsonyi vármegye nagyszombati járás: *Swhaj*; galántai járás: *Zelej*. Palóclakta települések és nyelvjárások megjelölésére *Felfelgy*.

¹ O.L. E 159 Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar (Pozsonyi) Kamarai Levéltár. Regesta Decimarum 60. cs. Districus Mohy 1548/3, 22–25/V 1.; O.L. Regesta Decimarum Borsod B 982, 1576/A; O.L. Regesta Decimarum E 159 Borsod 1583/5.

Liptó vármegye lipτόςzentmiklósi járás: *Andaj*.

Árva vármegye námesztői járás: *Berzö*.

Esztergom vármegye párkányi járás: *Kemendj, Buczhj*.

Pest–Pilis–Solt–Kis–Kun vármegye aszodi járás: *Kartalj*; abonyi járás: *Abonj*; alsódabasi járás: *Oczaj, Saárj*; monori járás: *Czegledj, Löby*; biali járás: *Tebj*; vágújhelyi járás: *Vachj*.

Bács–Bodrog vármegye bajai járás: *Garaj*.

Abauj–Torna vármegye csereháti járás: *Somodj*.

Zemplén vármegye nagymihályi járás: *Hegj*.

Szabolcs vármegye nagykálloi járás: *Zakolj*.

Szatmár vármegye fehérgyarmati járás: *Thyaholj*; szatmárnémeti járás: *Parrazthj*.

Máramaros vármegye máramarosi járás: *Zapj*; huszti járás: *Zolotalj*.

Hajdu vármegye központi járás: *Korchvaghj*.

Csongrád vármegye tiszán inneni járás: *Dorosanj*.

Békés vármegye békési járás: *Hatházj*.

Kolozs vármegye bánffyhungyadi járás: *Zenj*.

Maros–Torda vármegye nyárádszeredai járás: *Zowathj*.

A három dézsmalajstromban összesen 523 személy családnévét találjuk, kiknek 9,75%-a, azaz 51 fő neve *-i* végződésű. A felekezeti hovatartozás megbontotta az alesperesség rendjét, mert csak bizonyos falvakból költöztek be Mezőkövesdre. A migrációt felmérhetjük, hogy míg az 1548-as lajstromban 7,5% a Parentes (részes), addig 1576-ban már 36% az Extraneus (külsős), az 1583-as lajstromban pedig 47%. Am neveik csak elvéve tükrözik származási helyüket vagy etnikai hovatartozásukat. Itt is döntően a megyei, járási névazonosság tájékoztathat.

Összehasonlítást tehetünk a Garam–Ipoly közének XV–XVI. sz.-i személyneveivel, mivel sok az azonos nevű.¹

Figyelemre méltó anyagunkban a keresztény személynevekből keletkezett családnév minden rag és patronimikum-képző nélkül: 37 személyt jelent vagyis 7%-ot. Ugyanezen névek mint helységnevek Erdély vármegyéiben is megtalálhatóak az esetek felében.

A XVII. sz. során Mezőkövesd első egyházi anyakönyvéből 1038 felnőtt családnévét dolgoztuk fel 1676–1683 közt. A nők *-i* végződésű családnévei² megyei, járási előfordulása:

Borsod vármegye mezőkövesdi járás: *Lövöj, Negyesj* 3 fő, *Vathaj*.

¹ HAJDÚ MIHÁLY, A Garam–Ipoly közének személynevei a XV–XVI. században: NÉ. 9[1984]: 31–54.

² Mezőkövesdi Római Katolikus Plébániahivatal, Kereszteltek–házasultak–halottak anyakönyve I k. 1676–1753.

Heves vármegye gyöngyösi járás: *Visontaj* 2 fő, *Visznekj* 2 fő, *Pathaj* 4 fő;
 pétervásári járás: *Baktaj*, *Varassoj*; hatvani járás: *Tarj*.
 Gömör vármegye putnoki járás: *Taitj* 3 fő, ratkóczi járás: *Turczhogj*.
 Nyitra vármegye galgóci járás: *Nyitraj*.
 Hont vármegye ipolysági járás: *Rakonczaj*.
 Pest–Pilis–Solt–Kis-Kun vármegye nagykáta járás: *Kataj*.
 Abauj–Torna vármegye csereháti járás: *Somodj*; szikszói járás: *Szalaj*.
 Zemplén vármegye nagymihályi járás: *Morvaj*.
 Máramaros vármegye taracvizi járás: *Kökényesj*.
 Bihar vármegye belényesi járás: *Körös*j; béli járás: *Bogj* 2 fő; cséfbai járás: *Sadányj*.
 Csongrád vármegye tiszáninneni járás: *Szerkj*.
 Győr vármegye pusztai járás: *Pasmadj*.
 Férfiak -i végződésű családnéveinek megyei, járási előfordulása:
 Borsod vármegye mezőkövesdi járás: *Negyesj*, *Szihalmj*, *Szomolyaj*, *Tardj*; ózdi járás: *Csernej*; edelényi járás: *Martinj*; miskolci járás: *Miskoczj*, *Szirmaj*.
 Heves vármegye gyöngyösi járás: *Visznekj* 3 fő, *Visontaj* 4 fő, *Pathaj* 3 fő; pétervásári járás: *Báthorj*, *Boczj*; egri járás: *Kalj*; hatvani járás: *Tarj*.
 Gömör vármegye putnoki járás: *Taitj*; ratkói járás: *Turczhogj*; rozsnyói járás: *Roznokj*.
 Szepes vármegye löcsei járás: *Marczkj*.
 Nógrád vármegye balassagyarmati járás: *Szagyvaj*.
 Hont vármegye ipolysági járás: *Rakonczaj*.
 Bars vármegye lévai járás: *Tajnaj*; aranyosmaróti járás: *Sarnoczaj*; garamszentkereszti járás: *Dombi* (*Zseliz*).
 Nyitra vármegye nyitrai járás: *Nyitraj*; szakolcai járás: *Kopczánj*; privigyei járás: *Bersenj*.
 Pozsony vármegye somorjai járás: *Matkaj*.
 Pest–Pilis–Solt–Kis-Kun vármegye aszódi járás: *Turaj*; abonyi járás: *Agonj*; gödöllői járás: *Kerepesj*; nagykáta járás: *Kataj*; alsódabasi járás: *Oczaj*; monori járás: *Czegledj* 3 fő; kecskeméti járás: *Keczkemetj*.
 Fejér vármegye adonyi járás: *Pusztaj*.
 Esztergom vármegye párkányi járás: *Bélaj*.
 Veszprém vármegye zirci járás: *Czatkaj*.
 Győr vármegye pusztai járás: *Pasmadj*.
 Tolna vármegye dombóvári járás: *Szaghsj*.
 Baranya vármegye baravári járás: *Baranyaj*.
 Somogy vármegye igali járás: *Miklosj*; barcsi járás: *Drávaj*.
 Zala vármegye alsólendvai járás: *Lendvaj*; nagykanizsai járás: *Boczka*j.
 Abauj–Torna vármegye csereháti járás: *Somodj*, *Pany*, *Lanczkj*; szikszói járás: *Lehj*.

Zemplén vármegye nagymihályi járás: *Morvaj, Szalokj*; gálszécsi járás: *Ruskaj*; szerencsi járás: *Szerenczj*.

Bereg vármegye tiszaháti járás: *Beregj*.

Máramaros vármegye taracvizi járás: *Kökényesj*.

Hajdú vármegye szoboszlói járás: *Szoboszlaj*.

Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye tiszai felső járás: *Kolbaszkj (Kunhegyes)*;

jászsági felső járás: *Jakohalmj*; jászsági alsó járás: *Ladanyj*.

Bihar vármegye béli járás: *Bogy 3 fő*; belényesi járás: *Körösj*; cséfal járás: *Sadanyj*.

Csongrád vármegye csongrádi járás: *Czernj*.

Kolozs vármegye kolozsvári járás: *Borsanyj*; nádasmenti járás: *Meraj*.

Torontal vármegye nagyszentmiklósi járás: *Ferenczj*.

Háromszéki vármegye sepsi járás: *Maksaj*.

Csiki vármegye felcsiki járás: *Cziki 2 fő*.

A mezőkövesdi egyházi anyakönyv 1676–1683 közötti időtartamában az 531 felnőtt férfi lakos között 88 egyént találtunk, aki személyében vagy valamelyik felmenőjében más helységből került Mezőkövesdre. A nők esetében 33 főt számláltunk az 507 közül. Ez 16,6% illetve 6,5%.

A keresztény személynevekből keletkezett családnevek ezúttal is rag és patronimikum-képző nélküliek, de számuk lecsökkent 2,8%-ra.

Az egyházi anyakönyvben határozottan elkülönítették azokat a személyeket, akik a bejegyzéssel egyidejűleg kerültek a településre: az elszármazó helység neve elé tett *ex* megjelöléssel. A párvalasztást ugyanazon csoportjukhoz tartozóknál keresik, akik életmódban, nemzetiségi, vallási hovatartozásban közel állnak egymáshoz.

Nőknél:

Borsod vármegye mezőkövesdi járásban: *ex Novaj 3 fő*, *ex Szomolya 2 fő*; edelenyi járás: *ex Szendrő 2 fő*.

Heves vármegye gyöngyösi járás: *ex Gyöngyöshalász*, *ex Adácj*; hevesi járás: *ex Heves*.

Gömör vármegye rosznyói járás: *ex Czitnek*, *ex Szentmárton*.

Nógrád vármegye füleki járás: *ex Fülek*; balassagyarmati járás: *Balassagyarm*.

Hont vármegye ipolysági járás: *ex Szalatna*.

Nyitra vármegye galgóczi járás: *Saág*.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye nagykatái járás: *ex Farmos*.

Bihar vármegye belényesi járás: *ex Körössebes*.

Baranya vármegye szentlőrinci járás: *Nekcse*.

Az előzőekkel megegyező földrajzi térségből de részben más helységekből származó nők aránya 4,14%.

Férfiaknál:

Borsod vármegye mezőkövesdi járás: ex *Darocz, Szentistván* 2 fő, *Szomolya, Szihalom* 2 fő, *Bogács, Kács*; csáti járás: *KisFalu, Hejőkürt*; ózdi járás: *Balaton, Bota*; edelényi járás: *Lád*; miskolci járás: *Aranyos, Miskolc*.

Heves vármegye egri járás: *Fölsőtárcány, Mezőtárcány, Al-Magyar, Verpelét*; gyöngyösi járás: *Füged, Visznek, Gyöngyösgyörk*; pétervásári járás: *Mikofalva, Várasszo, Pétervására*.

Gömör vármegye gömöri járás: *Gömör*.

Nógrád vármegye füleki járás: *Kis-Terenye*; szécsényi járás: *Szécsény*; gácsi járás: *Romhány*; balassagyarmati járás: *Hugyag*.

Hont vármegye ipolysági járás: *Rakoncza*.

Bars vármegye garami járás: *Lehetka-Gyarmat (Körmöcbánya)*.

Nyitra vármegye galgóczi járás: *Galgocz*.

Zolyom vármegye zolyomi járás: *Zolyom*.

Árva vármegye vári járás: *Árva*.

Abauj-Torna vármegye szikszói járás: *Szikszó*.

Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye jászsági felső járás: *Felszaru, Jákohalma*.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye kecskeméti járás: *Kecskemét, Jakabszállás*.

Bács-Bodrog vármegye bajai járás: *Baja*.

Zala vármegye pacsai járás: *Hahot*.¹

Az elszármazó helységet ex jelöléssel 7,9%-ban illették.

MARTOS GIZELLA

¹ A személynevek helységnevekkel való azonosítását az alábbi művek segítségével végeztem el: VÁLYI ANDRÁS, Magyarország leírása. Budán, 1799.; JOANNES LIPSZKY, Repertorium Locorum Objeetorumque in XII Tabulis Mappae Regnorum Hungariae... Budae, 1808.; DRORZSÁK JÁNOS, Magyarország helységnevtára I-II. Bp., 1893.; GYALAY MIHÁLY, Magyarországi igazgatástörténeti helységnevélexikon. Bp., 1989.